

Іван Франко та львівські студенти-українці в полемічному протистоянні з Генриком Сенкевичем у 1907 році

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LC.2026.004>

Анотація: У статті йдеться про загострення українсько-польського протистояння в 1907 році через боротьбу за українсько-польський / польський статус Львівського університету та про участь Генрика Сенкевича в цьому протистоянні. На початку 1907 року студенти-«русини» вкотре виступили з вимогою запровадження української мови викладання на кількох факультетах. Із підтримкою цієї вимоги висловився у віденській газеті „Die Zeit” норвезький письменник, нобелівський лауреат Бйорнстjerne Бйорнсон, який виступив на захист поляків від німецьких утисків, а також закликав поляків не пригнічувати українців. Ігнацій Ян Падеревський і Г. Сенкевич заперечили норвежцю, стверджуючи, що в Речі Посполитій жоден етнос не пригнічувався, понад те, поляки всебічно допомагають розвитку освіти й культури українців на Східній Галичині. Іван Франко полемічно виступив проти статей польських митців, намагаючись аргументовано довести неправдивість їхніх заяв, і проти застарілої інформації Б. Бйорнсона про галицьких українців. Кожен із учасників полеміки прагнув підбирати й наводити лише зручні для себе аргументи й факти, що зробило полеміку, попри участь таких літературно-суспільних авторитетів, малопродуктивною. Студенти-українці Львівського університету подали судовий позов проти Г. Сенкевича заклеп, що вони нібито бенкетували під час оголошеного голодування. Польський письменник програв позов, усвідомивши важливість міжнаціонального взаєморозуміння й надалі уникаючи випадів проти українців.

Ключові слова: Генрик Сенкевич, Іван Франко, полеміка, український університет у Львові, українсько-польські взаємини

* Микола Васків, доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових зацікавлень: теорія й історія роману; українсько-тюркські культурні взаємини; українсько-польські літературні взаємини; теорія журналістики.

E-mail: myvaskiv@ukr.net | ORCID: 0000-0003-3909-1213.

Ivan Franko and Lviv Ukrainian Students in a Polemical Confrontation with Henryk Sienkiewicz in 1907

Abstract: The article deals with the aggravation of the Ukrainian-Polish confrontation in 1907 due to the struggle for the Ukrainian-Polish / Polish status of Lviv University and the participation of Henryk Sienkiewicz in this confrontation. At the beginning of 1907, “Ruthenian” students once again demanded the introduction of the Ukrainian language of instruction at several faculties. This demand was supported by the Norwegian writer, Nobel laureate B. Bjørnson, who spoke out in defense of Poles from German oppression, and also called on Poles not to oppress Ukrainians. I. J. Paderewski and H. Sienkiewicz objected to the Norwegian, claiming that no ethnic group was oppressed in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Moreover, the Poles comprehensively helped the development of education and culture of Ukrainians in Eastern Galicia. Ivan Franko polemically opposed the articles of Polish artists, trying to prove with arguments and facts the falsity of their statements, and argued against B. Bjørnson’s outdated information about Galician Ukrainians. Each of the participants in the polemic sought to select and cite only arguments and facts that were convenient for him, which made the polemic, despite the participation of such literary and social authorities, unproductive. Ukrainian students of Lviv University filed a lawsuit for defamation against H. Sienkiewicz, who wrote that they allegedly feasted during the declared hunger strike. The Polish writer lost the lawsuit, realizing the importance of interethnic understanding and continuing to avoid attacks against Ukrainians.

Keywords: Henryk Sienkiewicz, Ivan Franko, polemics, Ukrainian University in Lviv, Ukrainian-Polish relations

Боротьба за Львівський університет

На межі XIX–XX століть національно-політичні, соціальні, культурні взаємини між українцями й поляками Східної Галичини дійшли до крайнього загострення. Вагомим чинником цього було піднесення національно-культурної самосвідомості та формування значного прошарку патріотично налаштованої русинської (української) інтелігенції. Наслідками стали гострі виступи українців, які домагалися етнічно-культурної рівноправності, проти поляків, котрі прагнули зберегти свої національно-політичні привілеї. Це протистояння то загострювалося, то послаблювалося, але до початку Першої світової війни не вщухало. Основним приводом до різноманітних герців, від легальних парламентських і судових до нелегальних, навіть збройних, стала боротьба за створення у Львові українського університету.

Перипетії боротьби за єдиний тоді можливий український університет для багатомільйонного етносу в складі різних імперій висвітлені в багатьох історичних дослідженнях, найповнішими серед яких в Україні є праці Володимира Качмара (Kachmar 1999; Kachmar 2021). Найвищої напруги міжнаціональна боротьба за Львівський університет досягла на початку 1907 року, що набуло розголосу в багатьох містах як Австро-Угорської імперії, так і далеко за її межами. Історичні вихори залучили до подій 1907 року багатьох визначних осіб із польського й українського боку, серед них – Генрика Сенкевича й Івана Франка. Однак їхня залученість до боротьби за Львівський університет, як і до ширшої полеміки щодо польсько-українських взаємин, не знайшла відображення ні в працях В. Качмара, ні в студіях інших українських дослідників.

Три і ще один велетень

Усе почалося зі статті норвезького письменника Бйорнстjerne Бйорнсона „Die Polen als Unterdrücker” («Поляки – гнобителям») у квітні 1907 року у віденській газеті „Die Zeit” (Björnson 1907) (спочатку надрукована в „Ukrainische Rundschau”). Коли літератор писав вищезазначену статтю, то був уже загально визнаним 75-річним патріархом європейської літератури, нобелівським лавреатом 1903 року, тому не прислухатися до його голосу було неможливо. Основний зміст статті становить оспівування історії й незламного характеру польського народу. Такий народ, на думку Б. Бйорнсона, заслуговує на те, щоби мати власну державу. Проте народові, який зазнає утисків із боку гнобителів і домагається державності для себе, не личить пригнічувати інший народ і переслідувати українців за їх культурницько-політичні спроби самовизначення. Письменник веде мову про фальсифікацію поляками результатів виборів та національного складу населення у Східній Галичині на свою користь. Це поєднується з колонізацією освіти, намаганням витіснити українську мову зі шкіл, особливо середніх і вищих. Передусім це стосується Львівського університету, колись русинського (на переконання Б. Бйорнсона), а тепер повністю з польською мовою викладання.

Першим виступив проти норвезького письменника відомий усій Європі піаніст Ігнацій Ян Падеревський (Paderewski 1907). У статті „Offenes Schreiben an Björnstjerne Björnson” («Відкритий лист до Бйорнстjerne Бйорнсона») він звинуватив норвежця у фальшуванні дійсності, стверджуючи, що поляки споконвіку були толерантними до українців, білорусів, литовців та євреїв. Відомий піаніст посилається на текст Городельської унії 1413 року, де всі народи Речі Посполитої визнавалися рівними. Що ж стосується українців Галичини початку ХХ століття, то поляки не утискають їх, уважає піаніст, а навіть посилено допомагають піднести їхній культурно-освітній рівень.

Газета „Die Zeit” вирішила розгорнути широку полеміку за участі всесвітньовідомих діячів. Редакція звернулася до лавреата Нобелівської премії Г. Сенкевича з пропозицією висловити свої думки стосовно публікації Б. Бйорнсона. Стаття Сенкевича „Björnson zur Antwort” («Бйорнсону у відповідь») була надрукована у віденському

часописі 19 травня (Sienkiewicz 1907a), через два дні у краківській газеті «Czas» був опублікований польський переклад під заголовком «Henryk Sienkiewicz w odpowiedzi Björnsonowi» (Sienkiewicz 1907b). Автор статті оминув увагою дифірамби польському народові й культурі з боку норвежця, натомість зосередився на повному запереченні всіх тез Б. Бйорнсона щодо утисків поляками українців Галичини, зокрема й щодо створення у Львові українського університету.

Кожного, хто читав статтю Бйорнсона про поляків, повинні вразити дві речі: неймовірна зухвалість, із якою відомому письменникові брехали, а також неймовірна наївність, із якою розсудлива людина, в котрій досвідченість повинна була виробити обережність і критичну думку, сприйняла як підтверджене та певне все, що їй підсунули (Sienkiewicz 1907b: 1).

Причиною спотвореного, на думку Г. Сенкевича, бачення польсько-українських стосунків і перипетій боротьби навколо Львівського університету польський письменник називає російських кореспондентів Б. Бйорнсона, які зумисне надавали тому неправдиву інформацію антипольського спрямування, а норвезький літератор усе це сприйняв за чисту монету. Польський письменник не міг чи не хотів знати, що Б. Бйорнсон певний час до полеміки 1907 року вмісне цікавився становищем українців-галичан в Австро-Угорській імперії: знав творчість українських письменників, листувався з галичанами, зокрема з І. Франком, друкувався в „Ukrainische Rundschau” («Українському огляді»), а в 1906 році опублікував статтю «Русини» про політичні, соціальні, економічні, національно-культурні утиски українців у Російській імперії з боку панівної нації та в Австро-Угорщині з боку поляків (Derevianyi 2012). Однак Г. Сенкевич, так само як І. Я. Падеревський, не визнавав жодного закиду полякам, незалежно від того, чи мали ті закиди підстави, чи ні.

Редакція „Die Zeit”, аби не складалося враження односторонньої оцінки, звернулася в червні того самого року до І. Франка, ім’я якого теж було добре знаме в європейському літературному світі, із запрошенням поділитися думками про полеміку І. Я. Падеревського й Г. Сенкевича із Б. Бйорнсоном. Стаття І. Франка виходить друком у „Die Zeit” 29 червня, її український переклад друкується у львівському «Ділі» за 2 і 3 липня 1907 року. Свою статтю І. Франко іронічно називає «Три велетні в боротьбі за карлика» („Drei Reisen im Kampfe um einen Zwerg”), натякаючи на велику популярність норвежця і польських полемістів та майже цілковиту відсутність знань про багатомільйонний український народ у європейської громадськості. Текст Б. Бйорнсона, як і дослідження І. Дерев’яного (2012), переконують, що норвежець не був повним дилетантом в українських справах, але І. Франко був неухильно різким до всіх учасників полеміки. У публікації він веде мову лише про польсько-українські взаємини, не торкаючись інших аспектів статей Б. Бйорнсона й Г. Сенкевича, а заодно не сприймаючи жодного їхнього аргументу й визнаючи лише свої резони, джерела, підстави для висновків.

У статті до „Die Zeit” основну увагу він приділяє відносинам русинів і поляків на галицьких землях як у минулому, так і в сучасний для нього період, а також дає оцінку поглядам на ці взаємини Б. Бйорнсона, І. Я. Падеревського й Г. Сенкевича. Треба зазначити, що І. Франка завжди вирізняли всебічність і наукова сумлінність у розгляді

будь-яких питань, а також схильність до полеміки, протистояння. Показовим у цьому сенсі є його ставлення до особи та творчості польського літератора. Український письменник високо цінував новели раннього Г. Сенкевича, неодноразово висловлював їм похвалу:

золоті струни звучать також у народних оповіданнях Літвоса (псевдонім Г. Сенкевича. – М. В.), в «Янкові-музиканти», «Барткові-переможці» і в «Нарисах вугіллям» (Franko 1980c: 70).

Ставлення українського критика до ранньої творчості польського письменника не змінилося й після публікації «Трилогії». «Дуже плідним був також його (варшавського позитивізму – М. В.) вплив на літературу. Він виховав такі великі таланти, як Сенкевич і Прус» (Franko 1980b: 377). «Трилогії» Г. Сенкевича І. Франко не присвячує окремої статті, не веде жодної мови про неї. Для українського критика була характерною здатність зосереджувати увагу на актуальних проблемах, розв'язання яких справді може дати щось позитивне для літературознавчої науки чи української громадськості. Хоча окремими репліками І. Франко дає відчутти свою оцінку «Трилогії» як визначного, але упередженого твору:

польській суспільності [...] принесе [...] шкоду фантастичний у [...] ворожим та ненависним напрямі малюнок у славній трилогії Сенкевича (Franko 1980d: 102).

Ми не помітили досі ні жодного фальшивого тону [...] що так яскраво проступає в історичних романах Сенкевича (Franko 1980b: 382).

І. Франко вважав за потрібне висловити свою думку з іншого приводу. Італійський критик Антоніо Каваллі звинуватив Г. Сенкевича в тому, що його роман „Quo vadis?” не більше ніж удала переробка роману Алессандро Мандзоні «Заручені». І. Франко виступив на захист твору польського письменника.

Успіх Сенкевичевого „Quo vadis?” обернув і на нього увагу таких історико-літературних «сищиків», йому закидали плагіати і у Франції, і в Німеччині [...] та се все, по нашій думці, ані на волосок не вменшує дійсної вартості творів Сенкевича, яку треба оцінювати не з якихось більше або менше загальних, випадкових літературних ремінісценцій, а з їх внутрішнього ідейного змісту і їх артистичної композиції та викінчення (Franko 1980a: 82).

Таку високу художню оцінку І. Франко дає не лише роману „Quo vadis?”, а й усій попередній творчості Г. Сенкевича, у тому числі романам «Вогнем і мечем», «Потоп», «Пан Володийовський». Літературну вартість творів Іван Якович чітко відділяє від того баласту, який часто нав'язують творам, як це було, наприклад, із романом „Quo vadis?”, коли його видавали за апологетику католицизму (Franko 1983: 239).

Невдоволення українського письменника викликала передусім стаття Б. Бйорнсона. Норвезький письменник, на думку І. Франка, виступив на захист русинів, привернувши до їхніх проблем увагу європейської громадськості. Але з рядків статті норвежця русини постають затурканими, знедоленими й безпорадними людьми,

до яких поляки, як до нерозумних малюків, повинні би виявити доброту й лагідність. Роздратування І. Франка викликає також оспівування поляків Б. Бйорнсоном, зроджене у статті норвежця радше емоціями, ніж фактами (Franko 1907a; Franko 1907b).

Б. Бйорнсон, коли писав про русинів, користувався фактами не менше як півстолітньої давнини. Відповідно українець постає безграмотним, нужденним, ледь не люмпеном. І. Франко доводить, що це зовсім не так. На початок ХХ століття українці Галичини завдяки своєму працелюбству мали вже значні здобутки в економічній, соціальній і культурній сферах життя, про що свідчив національно-політичний рух русинів, їхня боротьба за рівні права з усіма народами Австро-Угорщини, широкий спектр партій і спілок українськомовного населення (Hunchak 1993: 54–55). Отже, стверджує І. Франко,

найбільша часть ославленої галицької нужди не лежить у винужденілости народних мас, а в моральнім і інтелектуальнім занепаді галицьких володіючих клас. Вони [...] задушують усі дрожання самостійних думок і діл народної душі – навіть власного свого народу (Franko 1907a: 1).

Нотки роздратування, однак, не задали тону відповіді. Прагнення неупередженості не зрадило І. Франка, бо письменник належно поцінував ту позитивну роль, яку відіграв виступ Б. Бйорнсона у справі відновлення справедливості у відносинах русинів і поляків:

Бернзон поцілів таки в слушну точку, відкрив болісне місце русько-польських відносин та заслужив собі ось так на вдячність усіх гуманних людей, з'осібнаж у галицьких Русинів. Слабший голос бувби може сього не вдіяв (Franko 1907a: 2).

Наскільки безхмарними були українсько-польські взаємини?

На цьому, власне, завершується вступна частина Франкової статті. Далі він переходить до центральної теми полеміки – конфліктів між українцями та поляками протягом багатьох століть. Ще Б. Бйорнсон у статті писав про фальсифікацію галицьких виборів до сейму. По-перше, надто перебільшеною була кількість польського населення, яку зазначали польські полемісти, хоча насправді поляків та українців на теренах Галичини була майже однакова кількість.

Демографічна перевага польської суспільності над українською в межах «коронного краю» була незначною (за даними офіційного перепису 1900 р. близько 5%), а в Східній Галичині поляки становили, за різними оцінками, від однієї четвертої до однієї третьої населення (22,70% за релігійною та 32,71% за мовною ознаками), тоді як українці – аж дві третини (відповідно – 63,40% та 63,09%) (Kachmar 2021: 131–132).

По-друге, пропольською була сама система виборів у Східній Галичині, як би не намагалися І. Я. Падеревський і Г. Сенкевич це заперечувати (Hunchak 1993). І. Франко, відповідно, зауважує, що «статистичними брехнями далеко не зайдеши».

І. Я. Падеревський стверджує, що в Речі Посполитій ніколи не було національного й релігійного гніту. Г. Сенкевич зазначає, що взірцем міжнаціональних взаємин можуть бути польсько-литовські стосунки. Що це не зовсім так, І. Франко доводить на прикладі становища євреїв у Польській державі, а також поступового підкорення Литовського князівства поляками, перетворення цього князівства з рівноправного фундатора Речі Посполитої у глуху провінцію держави. І. Франко вважав за фальшування актів Городельської унії твердження про рівні права громадянам Речі Посполитої незалежно від національності та віросповідання.

Від оцінки польсько-єврейських і польсько-литовських «узірцевих», як іронічно зауважує український полеміст, взаємин у баченні І. Я. Падеревського й Г. Сенкевича І. Франко переходить до висвітлення ними взаємин поляків з українцями. Письменник наводить слова Падеревського: «Оба братні народи, Русини й Поляки, управляли ту плодівиту землю та захищали її від ворожих нападів». Український автор погоджується, що й «управляли», і «захищали», тільки були ті [...] «братні народи» в відношенню пана до слуги» (Franko 1907b: 1).

Не заслуговують на довіру, на думку українського полеміста, твердження польських митців про те, що поляки посилено дбають про освіту українців: на Галичині вкрай бракувало початкових шкіл із українською мовою навчання, зовсім мало було гімназій і не було жодного вищого навчального закладу, де хоч би частково викладання велося українською мовою (Baik 1992; Kachmar 2021: 132–133). І. Франко порівнює школи Східної Галичини зі школами в Пруссії. Г. Сенкевич у новелах («Бартек-переможець», «Зі щоденника познанського вчителя») й публіцистичних виступах апелював до передової світової громадськості з палкими закликами врятувати польську школу й культуру на західних землях від по-пруськи методичного онімечення. Але всесвітньо відомий польський письменник вважає за цілком нормальне колонізацію освіти на Східній Галичині, зрештою, усієї культури й населення цього краю.

Такий підхід до справи освіти І. Франко пояснює системою поглядів Г. Сенкевича як публіциста, так і художника. Саме тепер, вважає український полеміст, настав момент нарешті вказати на негативні аспекти й тенденції художньої творчості польського письменника.

Третім [«велетнем» – М. В.] виступає Генрик Сенкевич, великий польський романіст із усесвітньою славою, геніяльний творець того всепольського шовінізму, що затроює тепер жите польського народу. Він у своєму ославленому циклі романів із 17 століття зобразив усі сусідні Полякам народи варварами та тільки Поляків показав як високоцивілізований, великодушний народ героїв. Українські козаки, Шведи, Німці (хрестоносці), всі вони – труси, люди неотесані, дикі грабіжники [...] немов би розширюване таких фантастичних виображень могло взагалі покріпити серця, а не їх денервувати (Franko 1907b: 2).

Така оцінка творів Г. Сенкевича та його поглядів необхідна, вважає український письменник, для того, щоб оцінити стан громадської думки польського народу про перспективи його взаємин із українцями.

Норвезький письменник порушив актуальну на той час проблему – забезпечення українцям, як і всім іншим народам Європи, права на власну мову, культуру, освіту рідною мовою, зокрема й вищу освіту. Натомість польські учасники полеміки (І. Я. Падеревський і Г. Сенкевич) й український публіцист (І. Я. Франко) не бажали чути будь-які аргументи, що суперечили їхнім переконанням та національним позиціям, зосереджувалися на дрібних історичних фактах і тезах, підбираючи їх дуже тенденційно, щоби вони добре вкладалися в загальну канву лише «польської» або лише «української» правди. Право ж українців на розвиток власної культури, освіти, мови надалі залишилося заручником багатовікового міжнаціонального протистояння, де не було місця компромісам. Приблизно такий самий підхід тривав і в протистоянні навколо Львівського університету.

Полемікою між провідними представниками норвезької, польської й української культури стосовно польсько-українських взаємин справа 1907 року не вичерпується. На особливу увагу заслуговує також протистояння Г. Сенкевича зі студентами-українцями Львівського університету навколо мови викладання в ньому та пов'язаним із цим студентським голодуванням. Поштовх для дискусії дав той самий Б. Бйорнсон своїм твердженням у „Die Zeit”, що цей університет був первісно руським.

Г. Сенкевич рішуче це заперечує. Він стверджує, що польський король Ян Казимир у 1661 році засновує у Львові єзуїтський колегіум, який тільки згодом перетворився на університет, тобто університет був споконвіку польським. І. Франко в цій справі посилається на історію Львівського університету, написану польським професором цього закладу доктором Людвигом Фінклем (на неї спирається у своїх працях і В. Качмар). За цією історією, розпорядженням австрійського цісаря Йосифа у 1784 р. було утворено Йосифінський університет у місті Львові й «уряджено сей інститут із руською викладовою мовою».

Питання про те, що Йосифінський університет виник на основі єзуїтського колегіуму чи був заснований як новий навчальний заклад, мало не історичний, а радше політичний характер, що зберігся до сьогодення. У певні моменти українська сторона з кон'юктурних міркувань воліла наголошувати на якомога давнішій історії університету, а не на тому, ким і з якою мовою навчання він був створений. У 1961-му та 1991-му році керівництво Львівського університету бучно відзначало 300-річчя (Lazarenko 1961) й 330-річчя заснування навчального закладу, тобто родовід вели від давнішого 1661 року (дати заснування єзуїтського колегіуму), а не національно «прийнятнішого» 1784 року (дати заснування університету з українською мовою викладання).

Версія доктора Л. Фінкля, на переконання І. Франка та інших українських діячів початку ХХ ст., давала українцям підґрунтя для домагань відкрити власний вищий навчальний заклад. Цю версію як засадничу передумову створення українського університету у Львові сформулював ще в 1901 році Станіслав Дністрянський (Dnistrianskyi 1901), актуалізуючи її ще раз у розпал протистояння щодо університету в 1907 році (Dnistrianskyi 1907a, Dnistrianskyi 1907b, Dnistrianskyi 1907c). Значно важливішою, видається, була думка, яку формували в той і пізніший час: кількість українців

Східної Галичини, їхня етнічна, політична й культурна самодостатність дають їм право на освіту, зокрема й вищу, рідною мовою незалежно від того, хто й коли заснував Львівський університет (Zobkiv 1910). Саме боротьба навколо Львівського університету стала основним приводом полеміки між Б. Бйорнсоном, Я. І. Падеревським і Г. Сенкевичем та І. Франком.

Спектр оцінок сутності конфлікту і шляхів його вирішення був широким. Прихильники створення українськомовного університету були не лише серед українців, а й серед частини поляків, особливо на Західній Галичині. Противники були не лише серед поляків, а й частини українців, передусім послідовників москвофільських настроїв. Протистояння щодо справи українського Львівського університету проіснувало до межі XX–XXI століть. Українське бачення сформулював В. Качмар:

У справі університетських домагань у Галичині відбулися тисячі українських віч, зборів, було опрацьовано десятки тисяч петицій та меморандумів до австрійського уряду. Боротьба за український національний університет у Львові стала однією з форм змагань за українську державність (Kachmar 1999: 100).

Натомість Кшиштофа Міхалевська (Michalewska 1984) і Чеслав Партач (Partacz 1996) наприкінці XX століття й надалі трактували боротьбу за український університет лише як політичні підступи радикальних українців проти поляків і всього польського.

Студенти проти нобелівського лауреата

Перепони на шляху до створення українського Львівського університету стали основною спонукою Б. Бйорнсона вступитися за право української нації на освіту, навколо чого будується основна частина статті Г. Сенкевича.

23 січня 1907 року українські студенти вкотре хотіли скликати своє віче. Опір цьому з боку університетського керівництва призвів до прямого виступу й непокори студентів і до загострення українсько-польського питання. Ректор викликав поліцію. Студенти не погодилися «на поодинокі арештування», тому до в'язниці доправили більше 150 студентів, які співали «Ще не вмерла Україна», «Не пора» та інші патріотичні пісні, розгорнули синьо-жовте знамено („Bucha u Lvivskim universyteti” 1907: 1).

Перебіг подій детально аналізували українські часописи. Перші сторінки «Діла», «Гайдамаків», «Буковини», інших видань були присвячені висвітленню цієї справи. Розпочалися віча й демонстрації у Львові на підтримку заарештованих студентів. Українські депутати порушили це питання в Галицькому сеймі та віденському парламенті. Справа набула міжнародного розголосу. Усе ширшою ставала географія періодичних видань, що інформували про цей інцидент. Спочатку це була австро-угорська преса, згодом загальноєвропейська, і навіть арабськомовні часописи солідаризувалися з виступом українських студентів. Зібрання й демонстрації на підтримку заарештованих відбулися в Кракові, Відні та інших містах імперії, участь

у них брали не лише українці, а й поляки, словаки, австрійці. На сторінках газети «Діло» одразу ж з'явилися телеграми на підтримку вимог голодуючих студентів із Відня, Любляни, Загреба, Парижа, Лондона, Риму, Мілана, Дерпта, Києва, Петербурга та інших міст Європи. Студенти Празького університету провели демонстрацію на знак солідарності з українськими студентами. Голодування й такий широкий розголос про нього завершилися повною перемогою студентів. 25 лютого всіх їх було звільнено з-під варті.

Так справді – був се великий день у Львові і на цілій нашій галицькій Україні. Галицький суд, сей східно-галицький суд, котрий в непрактикований ніде в Австрії спосіб робить ужиток з своєї «независимости», з самих Поляків зложена палата радна і апеляция, випустили вчера всіх арештованих руських студентів; випустили їх против своєї власної охоти і волі, против волі намісника і краєвого маршалка, а навіть против волі редакції «*Slowa Polskoho*»! („*Velykyi den*” 1907: 1).

Але основне питання – питання українського університету – так і не було вирішено.

Університетські справи Г. Сенкевич розглядає у статті до „*Die Zeit*” від 19 травня. Він стверджує, що про українську мову в стінах споконвічного польського навчального закладу не варто навіть слухати. А голодування українських студентів, на думку Г. Сенкевича, – це не більше ніж фарс: вони оголосили про голодування, а самі влаштували невеличкий бенкет з вином і марципанами у стінах в'язниці.

Студенти, які брали участь у голодуванні, після такої заяви польського письменника подали на нього скаргу до віденського суду за образу честі. З Відня прийшло розпорядження до краківського суду вислухати оскарженого письменника. Г. Сенкевич 7 вересня 1907 року дав у цьому суді зізнання, в якому заявив, що

у статті [в „*Die Zeit*” – М. В.] розходилося йому лише про заперечення історичних помилок Бйорнсона щодо Львівського університету, але [він] не мав наміру ображати особисто русинських академіків; про їх голодування згадував лише принагідно, на підставі інформації, вчитаної в „*Czasie*”, „*Nowej Reformie*” і „*Słowie Polskim*” („*Proces Sienkiewicza*” 1908: 3).

Судове слухання у Відні було призначено на 23 березня 1908 року. Чим ближче підходив цей день, тим більшою ставала напруга навколо процесу. Початково на суді від імені всіх студентів мали виступати п'ять скаржників: Ярослав Веселовський, Володимир Левицький, Осип Назарук, Григорій Паламар та Олександр Черкавський. Згодом ухвалено рішення відрядити на процес численнішу українську делегацію, оскільки ця справа мала радше пропагандистський і політичний характер, ніж судовий. За декілька днів до початку процесу адвокати Сенкевича повідомили, що той хворіє на «інфлюенцу», тому прибути на судове засідання не може. Віденський суд ухвалює рішення перенести початок процесу на 18 травня.

Усе це викликало спалах чергової антипольської та антисенкевичівської кампанії в галицькій українськомовній пресі. У 34-му числі «Буковини» надруковано передовицю під заголовком «Валечни рицеж Заглоба». У цій статті є все: і справедливе обурення шовіністичною політикою поляків, і «негідна» поведінка

Г. Сенкевича у справі зі студентами, і приписування письменникові гріхів усіх поляків, і ототожнювання автора «Вогнем і мечем» із героєм його твору. Один із героїв твору, Заглоба, – це «шлягун», брехун і підлий ошуканець без жодних позитивних рис, які йому намагається приписати Г. Сенкевич, уважає анонімний автор статті. Понад те, який герой, такий і творець. Г. Сенкевич – такий самий лицемір і ошуканець, як і Заглоба. Звідки це все береться? З характеру всіх поляків. Автор статті стверджує, що «метода Сенкевича – метода усіх поляків» (*Bukovina*, 19 bereznia [1 kvitnia] 1908). Далі автор наводить приклади «методи усіх поляків» з історії українсько-польських взаємин: Гайдамачина, революція 1848 року, доноси на Т. Г. Шевченка, боротьба проти хлопоманства, переслідування на початку ХХ століття «Січовиків» та діячів українського культурницького руху. Поведінка Г. Сенкевича у справі українських студентів, стверджує автор статті, – це пряме продовження цих негідних справ поляків.

Завершує анонімний автор статтю на високій емоційній ноті:

В людській пам'яті закріпиться факт, що на склоні ХІХ і на початку ХХ століття польська нація величала своїм найбільшим літературним творцем людину, так позбавлену найелементарнішої – людської честі і почуття громадської моральної одвічальности, як старий клеветник української молодіжи („*Valiechny rytsezh Zahloba*” 1908: 3).

Подальші події навколо процесу підтвердять, що все було не зовсім так, як це бачив собі автор статті в «Буковині».

«Раптова» хвороба не дозволила Сенкевичу приїхати на судовий процес і 18 травня. Очевидно, письменник усвідомив свою помилку, і йому було незатишно перед сотнями очей визнавати свою провину. Про це пише й «Буковина», майже в такому самому емоційному тоні („*Rozpravu proty Senkevycha*” 1908: 3).

Насправді Г. Сенкевич не бажав затягувати процес. Від його імені виступив адвокат: письменник заздалегідь відмовлявся від будь-яких претензій до рішень суду, ухвалених за його відсутності. Адвокат письменника Розенблат зачитав зізнання свого підопічного, які він дав ще в Кракові, де частково визнавав свою провину, посилаючись, однак, на неоскаржені публікації в польськомовних часописах. Зрозуміло, що позов до суду на всесвітньо відомого письменника надавав справі українсько-польських стосунків надзвичайного розголосу, але відмова Г. Сенкевича прибути особисто на процес позбавила судову справу того пропагандистсько-політичного характеру, на який мали сподівання українські скаржники.

Суд ухвалив: у статті Сенкевича немає свідомого перекручення фактів, але вона зачепила честь і гідність українського студентства, тому польському письменнику присуджено 30 дібарешту із правом заміни на 300 крон штрафу („*Wyrok na Sienkiewicza*” 1908: 2). Юліан Кшижановський у своєму найдетальнішому життєписі Г. Сенкевича «забув» повідомити, що перед винесенням вироку українські позивачі попрохали, аби присуд був якомога м'якший (Krzyżanowski 1956: 267). Їм не йшлося про те, щоби покарати нобелівського лауреата, якого вони поважали як визначного майстра слова; важливо було перед цілим світом на весь голос заявити про права української нації. Твердження про те, що українські студенти бенкетували замість голодування, було необдуманим емоційним закидом, який позивачі використали передусім як привід, формальну зачіпку.

Про це повідомляла також стаття в «Буковині» під заголовком «Нагорода Нобля і тридцять днів арешту». Очевидно, автор її був той самий анонім, який написав статтю «Валєчни рицеж Заглоба», або близька до нього за поглядами людина, бо останні абзаци обох публікацій майже ідентичні. «Сенкевич великий поет. За те він має славу, високі гонорари і нагороду Нобля. Але Сенкевич тісний і малий чоловік» („Nahoroda Noblia i tryitsiat dniv areshthu” 1908: 3). Щось подібне, але в протилежному ключі, про Сенкевича й українських опонентів написав анонімний автор у «Nowościach Ilustrowanych» („Wyrok na Sienkiewicza” 1908: 2).

На цьому, нарешті, отримала своє логічне завершення тривала полеміка навколо українсько-польського питання та справа Сенкевича і львівських студентів. Історія ця, видається, не минула для польського романіста марно. У 1914 році Г. Сенкевича запросили провести низку виступів перед польською громадою в Києві. У своєму листі-відповіді письменник позитивно відгукується про українську культуру, зокрема дає високу оцінку творчості Т. Шевченка, чий «Гайдамаки» читав ще перед написанням «Вогнем і мечем» («З тих давніх часів залишився у мене туманний спогад про поета дуżej руки» (Цит. за: Verves 1989: 39), але приїхати до Києва відмовився, пояснюючи це тим, що своє завдання він убачає в художній творчості, а не в публічних виступах і заявах.

Узагальнення й висновки

Боротьба протягом більше століття за український університет у Львові вкотре загострилася на початку 1907 року. Студентські виступи та протести стали приводом для публікації у віденській „Die Zeit” статті Б. Бйорнсона, нобелівського лауреата з Норвегії, у якій письменник високо оцінив внесок поляків до європейської культури, виступив на їхній захист від мовно-культурних утисків із боку німців на західних землях. Також він закликав і поляків не уподібнюватися до німців та не гнобити політично, економічно й культурно русинів-галичан, які, на думку Бйорнсона, перебувають у становищі крайньої нужденності та затурканості. І. Я. Падеревський і Г. Сенкевич рішуче виступили проти закидів норвежця щодо утисків українців, як і будь-якого іншого етносу, з боку поляків протягом століть.

Б. Бйорнсон намагався привести поляків і українців до порозуміння, до національно-культурної співпраці. Парадокс полягає в тому, що на нього накинута зі звинуваченнями в неправдивості аргументів як із польського боку (І. Я. Падеревський і Г. Сенкевич), так і з українського (І. Франко). Щоправда, український письменник таки подякував норвезькому нобелівському лауреатові за те, що він порушив проблеми українсько-польських взаємин і цим самим надав їм всеєвропейського розголосу, на що жоден тогочасний українець, мабуть, не спромігся би. Польські полемісти були упереджено однобокі. Прагнучи бути незаангажованим, безпристрасним Іван Франко, але національна суб’єктивність проривалася і в його публікації.

І Г. Сенкевич, й І. Я. Падеревський не мали якоїсь надмірної упередженості стосовно українців. Роблячи історичний огляд, вони жодним чином не висловлюють негативного ставлення до українців (якщо відкинути опус Сенкевича про сучасну для

нього університетську справу), не принижують і не звинувачують їх, а лише надмірно ідеалізують поляків і польську історію. Те, що викликає відразу навіть у безсторонніх людей, як Б. Бйорнсона, великий піаніст і нобелівський лауреат видають за вияви польської шляхетності, чесності й порядності. Так вони відтворюють історію, так зображують сучасний стан справ на Східній Галичині.

Проти І. Я. Падеревського й Г. Сенкевича рішуче виступив І. Франко у статті «Три велетні в боротьбі за карлика» (червень 1907 року), де велетнями іронічно поставали норвезький і польські митці, а карликом – українці Східної Галичини. І. Франко віддав належне Б. Бйорнсону за виступ на захист українців, однак обурювався, що той спирався на інформацію півстолітньої давності, зображуючи українських галичан забитими й безпорадними. Натомість польських полемістів, передусім Г. Сенкевича, звинувачує в перекоханні фактів і явищ, зокрема й щодо Львівського університету й мови викладання в ньому, спираючись на історичні документи й наукові праці і стверджуючи, що українці заслуговують на рівні права в сім'ї європейських народів, але досі їх не мають.

Бйорнстєрне Бйорнсон у своїй статті виходив із того, що кожен етнос, великий чи малий, імперський чи колоніальний, має право на певні базові права: на функціонування й розвиток власної культури, на освіту, зокрема й вищу, рідною мовою, громадські й політичні організації, представництво в державних структурах, які б захищали ці права. Такі права мали би бути й у поляків під владою німців, і в українців – під неформальною владою поляків в Австро-Угорщині, й у інших народів. Польські та український публіцисти, які долучилися до полеміки, могли бути продуктивними, якби обговорювали сучасний стан проблеми та можливі шляхи її вирішення. Однак вони почали вдаватися до глибоких і детальних історичних екскурсів, тенденційно відбираючи й наводячи ті факти й аргументи, які подавали у вигідному світлі лише їхню власну націю. Такі позиції відбивали загальну настанову з одного й іншого боку визнавати тільки власну «правду», повністю ігноруючи протилежну позицію, права й потреби іншої нації.

Справа українсько-польського протистояння за участю Г. Сенкевича не обмежилася полемікою на шпальтах „Die Zeit”. У патріотичному запалі польський письменник звинуватив українських студентів-протестувальників у тому, що вони оголосили голодування, натомість таємно влаштували вечірку зі смаколиками й вином. Студенти знайшли добрий привід для поширення розголосу справи про університет і подали на Сенкевича позов до віденського суду за наклеп і образи честі, який виграли. Польський письменник спочатку пробував заперечувати позовні заяви студентів, однак чим ближче було до суду, тим слабше їх спростовував. Зрештою, він не прибув на судові засідання, визнав свою провину, яку пояснював тим, що повірив неправдивій інформації з польськомовних часописів. Через десятиліття письменник повідомляв своїм київським прихильникам, що дуже цінує українську культуру, непогано знає творчість Тараса Шевченка (зокрема й поему «Гайдамаки»), які читав ще перед написанням «Трилогії», й називає Кобзаря «поетом дужої руки». Натомість уникнув традиційних на той час звинувачень Шевченка в антипольськості, кровожерності «Гайдамаків» та інших творів, усвідомивши, очевидно, що набагато продуктивнішим є шлях міжнаціонального порозуміння та примирення.

Здавалось би, досвід Г. Сенкевича, його висновки з гострої полеміки мали би стати уроком для політиків, громадських діячів, науковців, що не варто дотримуватися конфронтаційної непоступливості в міжнародних стосунках, що потрібно шукати порозуміння для розв'язання гострих проблем сучасності, керуючись передусім принципами гуманізму й добросусідства, нормами міжнародного права. Натомість і досі представники різних націй продовжують занурюватися в глибини історії, аж до печенігів, щоби довести свою зверхність, право на «спірні» території, культурні надбання тощо. Інколи до цього вдаються навіть керівники держав. Так проблеми не вирішуються, а лише загострюються, про що свідчить і польсько-українська полеміка навколо університету 1907 року, і новітня історія. Перспективи їх розв'язання можливі лише через діалог, порозуміння, національно-культурну взаємоповагу.

Бібліографія

- Baik, Leonid 1992. „Z istorii rozvytku ukrainskoi shkoly v Halychyni (1869–1939)”. V: *Aktualni pytannia stanovlennia i rozvytku natsionalnoi shkoly*. Kyiv: B. v.
- Björnson, Björnstjerne 1907. „Die Polen als Unterdrücker”. *Die Zeit*, 4 April: 1–2.
- „Bucha u Lvivskim universyteti” 1907. *Dilo*, 24 sichnia: 1.
- Dereviani, Ihor 2012. „Biornsterne Björnson – norvezkyi »priatel ukrainsiv« pochatku XX st.”. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2012/07/4/89533/> [15.04.2026].
- Dnistrianskyi, Stanislav 1901. „Prava ruskoi movy u Lvivskim universyteti”. *Chasopys Pravnycha i Ekonomichna* 2: 1–32.
- 1907a. „Samostiinyi ukrainskyi uniwersytet u Lvovi”. *Dilo*, 5 kvitnia: 1–2.
- 1907b. „Samostiinyi ukrainskyi uniwersytet u Lvovi”. *Dilo*, 6 kvitnia: 2.
- 1907c. „Samostiinyi ukrainskyi uniwersytet u Lvovi”. *Dilo*, 7 kvitnia: 1.
- Franko, Ivan 1907a. „Try veletni v borotbi za karlyka”. *Dilo*, 2 lypnia: 1–2.
- 1907b. „Try veletni v borotbi za karlyka”. *Dilo*, 3 lypnia: 1–2.
- 1980a. [Zauvazhennia do korespondentsii: „Plahiat (?) Senkevycha”]. V: *Zibrannia tvoriv: u 50-ty tomakh*. T. 33. Kyiv: Naukova dumka.
- 1980b. „Mariia Konopnitska”. V: *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh*. T. 33. Kyiv: Naukova dumka.
- 1980c. „Polskyi selianyn v osvittleni polskoi literatury”. V: *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh*. T. 38. Kyiv: Naukova dumka.
- 1980d. „Korespondencya Józefa Bohdana Zaleskiego”. V: *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh*. T. 33. Kyiv: Naukova dumka.
- 1983. „Peredmov a <do vydannia Apokryfy i lehendy z ukrainskykh rukopysiv. Tom III. Apokryfy novozavitni. B. Apokryfichni diiannia apostoliv>”. V: *Zibrannia tvoriv u 50-ty tomakh*. T. 38. Kyiv: Naukova dumka.
- Hunchak, Taras 1993. *Ukraina: persha polovyna XX stolittia: narysy politychnoi istorii*. Kyiv: Lybid.
- Kachmar, Volodymyr 1999. *Za ukrainskyi universytet u Lvovi. Ideia natsionalnoi vyshchoi shkoly u suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukrainsiv (kinets XIX – pochatok XX st.)*. Lviv: LDU imeni Ivana Franka; Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy.
- 2021. *Lvivskyi universytet u 1784–1918 rokakh: orhanizatsiini, osvithno-naukovi ta natsionalni transformatsii: monohrafiia*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.
- Krzyżanowski, Julian 1956. *Henryk Sienkiewicz. Kalendarz życia i twórczości*. Warszawa: PIW.
- Lazarenko, Yevhen 1961. *300 rokiv Lvivskomu universytetu*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu.

- Michalewska, Krzysztofa 1984. „Sprawa Uniwersytetu Ukraińskiego w latach 1848–1914”. *Studia Historyczne* 1: 35–59.
- „Nahoroda Noblia i trytsiat dnyv areshu” 1908. *Bukovyna* 9 (22) travnia: 3.
- Paderewski, Ignacy Jan 1907. „Offenes Schreiben an Björnstjerne Björnson”. *Die Zeit*, 21. April: 1–3.
- Partacz, Czesław 1996. *Od Badeniego do Potockiego: stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- „Proces Sienkiewicza” 1908. *Czas*, 18 maja: 3.
- „Rozprawy proty Senkevycha” 1908. *Bukovyna* 7 (20) travnia: 3.
- Sienkiewicz, Henryk 1907a. „Björnson zur Antwort”. *Die Zeit* 19. Mai: 1–3.
- 1907b. „Henryk Sienkiewicz w odpowiedzi Björnsonowi”. *Czas* 21, Maja: 1.
- „Valiechny rytsezh Zahloba” 1908. *Bukovyna* 19 bereznia (1 kvitnia): 3.
- „Velykyi den” 1907. *Dilo*, 26 liutoho: 1.
- Verves, Hryhorii 1989. „Taras Shevchenko i polska kultura”. V: *Shevchenko i svit*. Kyiv: Dnipro.
- „Wyrok na Sienkiewicza” 1908. *Nowości Illustrowane*, 23 Maja: 2.
- Zobkiv, Mykhailo 1910. „Borotba o natsionalnyi kharakter Lvivskoho universytetu”. V: *Za ukraïnskyi universytet u Lvovi: zb. statei v universytetskii spravi*. Lviv.

